

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม ตามแนวพระพุทธศาสนาและนิเวศวิทยา ๒) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง ในฐานะวัดต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อม ๓) เพื่อศึกษาเกณฑ์ชี้วัดและผลลัพธ์ ของการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

การศึกษานี้ได้วิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์พูดคุย การสนทนา และการสังเกตการ โดยผู้ให้ข้อมูลได้แก่ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส พระสงฆ์และทีมงานที่ทำงานอยู่ในวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) มีจำนวน ๑๓ รูป/คน ได้แก่ พระครูภาวนาพิลาศ เจ้าอาวาสวัดเขาวง เจ้าคณะอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, พระปลัดนิพนธ์ โชติธมโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดเขาวง, พระทรงศักดิ์ สุทธิญาโน พระที่มงานภายในวัดเขาวง, พระนพฐนันท ญาณธโร พระที่มงานภายในวัดเขาวง, พระอภิเดช สิริวิงโส พระที่มงานภายในวัดเขาวง, พระวิชาภิวัฒน์ อาทโร พระลูกวัด, พระวโรตม วรสทโธ พระลูกวัด, นายพรศักดิ์ วินประภา ที่มงานที่ทำงานในวัดเขาวง, นายชาญยุทธ บุญธนศักดิ์ ไวยาวัจกรวัดเขาวง, นางสาว อภิสรา จุลพันธ์ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์, นางสาวน้ำฝน เมืองแมน พนักงานร้านค้าวันยังค่ำ, นางสาวสมพร ยี่สุนทอง พนักงานร้านค้าวันยังค่ำ, นางสาวสุภารัตน์ เกษศรีทอง พนักงานร้านค้าวันยังค่ำ

๕.๑.๒ ข้อมูลเกี่ยวกับระดับความคิดเห็น

ความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ “การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” ประกอบไปด้วย ๖ ด้าน ได้แก่ แนวคิดในการจัดการด้านการวางแผนด้านการดำเนินการ ด้านการจัดการโดยใช้หลักพุทธธรรม ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ด้านแนวคิดในการจัดการ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ พระครูภวนาพิลาศ ท่านได้มีแนวคิดในการบริหารจัดการวัด หลังจากที่ท่านได้ไปศึกษา สถานที่ต่าง ๆ ในวัดเขาวง ท่านจึงมีความประสงค์ให้วัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม มีความสะอาดสะอ้าน ร่มรื่น ท่านจึงได้เลือกภูเขาเป็นหลักในการพัฒนา หลังจากนั้นได้มีการจัดการโดยเริ่มจากการนำเอาต้นไม้ที่หักโค่นตายแล้วออกให้หมดก่อน จากนั้นจึงปลูกต้นไม้ใหม่ทดแทน จัดสถานที่ใหม่ให้เป็นระบบทั้งหมด โดยอาศัยหลักพระธรรมวินัยในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะหลักสัปปายะ เพราะให้เกิดความสะดวกสบายแก่ผู้ปฏิบัติธรรม เพราะฉะนั้นหลักสัปปายะจึงเป็นหลักเริ่มต้นของการจัดการวัดเขาวง พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา ท่านได้บริหารจัดการพื้นที่ในเขตวัด ปรับปรุงทัศนียภาพให้เป็น สัปปายะเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม โดยมีเป้าหมายชัดเจนว่า จะพัฒนาวัดเขาวงให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อเผยแผ่หลักการปฏิบัติของอาจารย์ โดยบูรณะจากโครงสร้างอาคารเก่าที่มีอยู่เดิมให้มีความสะอาด และสงบตามเป้าหมายที่ท่านเขียนขึ้นไว้ก่อนลงมือพัฒนา โดยมีแนวคิดว่าจะสร้างเสริมอะไรขึ้นมา ต้องไม่ขัดกับธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่ สร้างขึ้นเพื่อให้ธรรมชาติเหล่านั้นโดดเด่นขึ้นจึงเป็นที่มาของคำว่า “อนุรักษ์และฟื้นฟู”

๒) ด้านการวางแผน พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ สภาพวัดโดยรวมถือว่ายังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากว่ามีเหมืองหิน และยังมีโรงปูนอีกสองแห่งที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กัน จึงทำให้มีฝุ่นละอองเต็มวัด ยิ่งเวลามีการระเบิดหินในเหมืองหินติดต่อกัน หลังจากนั้นประมาณสามสี่นาทีฝุ่นก็จะตกลงมาเหมือนฝน รวมทั้งเกล็ดหินกรูกรังไปหมด ทำให้สภาพวัด คล้ายจะเป็นวัดร้างอยู่แล้ว หลังจากนั้นพระครูภวนาพิลาศ ก็เข้ามาพัฒนาวัดนี้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๘ เมื่อพระครูภวนาพิลาศ ได้เข้ามาพัฒนาวัดเขาวงก็ได้มีการวางแผนเป็นขั้นตอน โดยประการแรกท่านมองถึงปัญหาที่เกิดขึ้นก่อน คือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จากนั้นได้มีการนำหลักธรรมมาใช้ในการวางแผน เช่น หลักสัปปายะ เข้ากับหลัก ๕ ส การวางแผนจึงได้เกิดเป็นขั้นตอนแผนระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว โดยท่านต้องการให้วัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม เป้าหมายคือการเป็นพุทธอุทยาน และวัดต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อม

๓) ด้านการดำเนินการ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ วัดได้มีการดำเนินการเป็นขั้นตอน โดยมีการดำเนินการใน ๓ แบบ คือ การดำเนินการด้านการรักษาสภาพแวดล้อม การดำเนินการด้านการจัดกิจกรรม การดำเนินการด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้นด้านการรักษาสภาพแวดล้อม วัดได้มีการรักษาความสะอาด ด้วยการจ้างคนงานมาทำงานรักษาความสะอาดภายในวัดทุกวัน คนงานเหล่านั้นก็จะมีจุดรับผิดชอบของตัวเอง ต้องรักษาความสะอาดไว้อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้วัดนั้น สะอาด ร่มรื่น พื้นที่เป็นสัปปายะ มีความสวยงาม และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย อยู่ทุกวัน พระครูภวนาพิลาศ มีการฝึกอบรมพระลูกวัด เจ้าหน้าที่ภายในวัด และคนงานอยู่ในวัดให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ช่วยกันดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของวัด ด้านการจัดกิจกรรม วัดมีการจัดกิจกรรม การปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ได้มีการไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิ เดินจงกรม และมีการเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นประจำทุกวัน ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวัดมีหลักการพัฒนา คือรักษาภูเขาไว้ไม่ให้ถูกทำลาย โดยขอพื้นที่จากกรมป่าไม้ ให้วัดดูแลภูเขา ๑๐๐ ไร่ สิ่งที่มามาก็จะได้มีการ อนุรักษ์สัตว์ป่าที่อาศัยอยู่บนเขาซึ่งเป็นสัตว์ที่หายาก พร้อมกันนั้นวัดก็ได้อนุรักษ์ป่าไม้ และต้นไม้ที่หายากอีกด้วย

๔) ด้านการจัดการโดยใช้หลักพุทธธรรม พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นคือ วัดได้มีการนำหลักธรรมมาใช้ เพื่อการพัฒนาและการจัดการ การพัฒนาคือ “การพัฒนาอย่างนามธรรม” หรือการพัฒนาแนวคิด จิตใจของตน และบริษัทบริวารที่ได้ปกครองให้มีคุณธรรมจริยธรรม ทศนวิสัย ให้สอดคล้องกับ “เป้าหมาย” ที่ผู้นำจะนำพาไปนั่นเอง เป้าหมายที่กล่าวถึงในที่นี้คือ “การพัฒนาวัด” ให้เข้ากับหลักแห่งหัวใจพระพุทธศาสนา คือ

๑) ละเว้นเสียซึ่งสิ่งที่เป็นมลทิน เศร้าหมอง อันเรียกว่าบาปอกุศลทั้งหลาย เช่น มลทินของวัดที่มึนนั้น หากสะสมสิ่งซึ่งรื้อ รุ้งร่อออกเสีย เราก็คงเห็นรากเหง้าของครูอาจารย์รุ่นก่อนที่ท่านเคยสร้างไว้อย่างชัดเจนขึ้น

๒) ประกอบกุศล ทำความดีทุกทาง ทันทที่มีโอกาส คือการรักษาสิ่งที่ดีอยู่แล้วสร้างเสริมที่มีอยู่ให้ดียิ่งขึ้น พยายามปรับปรุง แก้ไข สิ่งที่ไม่เหมาะสมกับการพัฒนา เพื่อที่จะเชิดชู พื้นฟู สิ่งซึ่งครูอาจารย์รุ่นก่อนของวัดเราทำไว้ดีแล้ว

๓) ทำจิตใจซึ่งเป็นหัวใจสำคัญต่อการพัฒนาให้ผ่องใส เบิกบาน เปิดกว้าง ไม่คับแคบต่อการรับรู้ รับฟังความเห็นรอบด้าน เพราะข้อมูลทุกอย่างนั้น ล้วนมีความสำคัญ แม้จะได้รับฟังจากคนงานกวาดลานวัดหรือจากระดับฝ่ายบริหารก็ตามเราจะได้อะไรที่ตรงและจริงที่สุด การทำใจให้ปลอดโปร่งนั้น เป็นมาจากการทำ ๒ สิ่งแรก คือ สะสางสิ่งที่เป็นมลทินออกเสีย ให้สะอาด และสร้างเสริมทั้งนิสัยและส่วนที่ควรเจริญ ให้เจริญยิ่งขึ้นไป ย่อมจะมีชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ดี สุขลักษณะที่ดี เมื่อเรื่องเกี่ยวกับกายดีแล้ว จิตใจก็ย่อมเข้มแข็งตามไปด้วย

นอกจากหลักธรรม ๓ ข้อนี้แล้วเราสามารถนำเอาหลักธรรมอีกมากมายมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น หลักสัปปายะ ๗, หลักสัปปุริสธรรม ๗, หลักอิทธิบาท ๔ และหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นต้น

๕) ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าวัดได้ส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่องจิตอาสา เรื่องวิถีพุทธ เรื่องสมาธิ เรื่องสุขภาพ เรื่อง ๕ ส เรื่องการรักษาความสะอาดและมีวินัยในตัวเอง และใช้หลักหัวใจพระพุทธศาสนา ๓ อย่าง คือ ละเว้นความชั่วด้วยประการทั้งปวง กระทำความดีให้ถึงพร้อม และทำใจให้ผ่องใส เมื่อ พระครูภาวนาภิลาศ จะบอกลูกศิษย์สอนธรรมะกับคนที่มาปฏิบัติธรรมหรือให้ความรู้กับคนที่เขาเข้ามาศึกษาดูงาน ท่านก็จะเอาหลักหัวใจพระพุทธศาสนายกขึ้นมาพูดเสมอเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตามพระพุทธศาสนาไปในตัว แล้วก็ส่งเสริมให้วัดต่าง ๆ ในจังหวัดสระบุรีทำตามโดยการออกไปตรวจ ๕ ส ประจำปีก็จะมีการแนะนำแนะแนวให้รู้ได้เข้าใจกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาวัด และการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีภายในวัด แต่ที่ยากกว่านั้นคือการสร้างคนนี้สร้างยากที่สุด เพราะว่าคนนั้นมีความคิด ส่วนต้นไม่มั่นคงไม่ได้มั่นคงขึ้นตามที่เรารู้สึกที่เราจับวางตามที่ตั้งใจไว้ แต่ว่าคนเวลาเราปลูกฝังแล้วมันไม่ได้อยู่กับที่ด้วยเหตุที่คนนั้นมีกิเลส การบริหารวัดถือว่างานหนักที่สุดและการบริหารจัดการ ทุกที่คือการบริหารคน เพราะฉะนั้นเราจำเป็นต้องส่งเสริมให้คนมาเรียนรู้งานที่เราทำมา ด้วยการไปตรวจดูวัดอื่นที่จังหวัดของเราส่งเสริมให้วัดต่าง ๆ เอาเป็นแบบอย่างอีกด้วย

๖) ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าการมีส่วนร่วมนั้นมาจากหลายๆภาคส่วนคือ คณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี อบต. เขาวง กลุ่มลูกศิษย์ สื่อมวลชนประชาชน วัดสระเกศ เช่น วัดเขาวง มีส่วนร่วมกับคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี เพราะว่าการเป็นวัดเขาวง

ดังที่เราเห็นทุกวันนี้มาจากคณะสงฆ์ ที่สำคัญคือ เจ้าคณะจังหวัดสระบุรีเป็นต้น ที่ท่านมีส่วนช่วยให้วัดเขาวงได้กลายเป็นวัดต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้วยการนำเอาระบบ ๕ ส มาใช้ในระบบของวัดเป็นจังหวัดแรกหลังจากที่วัดเขาวงได้มีส่วนร่วมร่วมกับจังหวัดสระบุรีก็กลายมาเป็นวัดต้นแบบ เป็นวัดปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๖ ของจังหวัดสระบุรี พ.ศ. ๒๕๔๒ วัดเขาวงได้ถวายความร่วมมือกับคณะสงฆ์อำเภอ พระพุทธบาทให้ใช้สถานที่สวนป่าอุตุรงค์ของวัดในการอบรมธรรมนักรักศึกษาประชาชน และข้าราชการหน่วยงานต่าง ๆ และร่วมมือแก่คณะสงฆ์เช่นนี้ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน วัดเขาวง มีส่วนร่วมกับ อบต ด้วยการอำนวยความสะดวกให้กับวัดในบางเรื่อง เช่น ด้านการบริหารงาน การดูแลความปลอดภัย การจัดกิจกรรมสำคัญภายในวัด และการอำนวยความสะดวกในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อม ดูแลรักษา ภูเขา ต้นไม้ สัตว์ป่า อนุรักษ์ และรักษาไว้ให้คงอยู่เป็นธรรมชาติอย่างนี้ตลอดไป ส่วนประชาชน กลุ่มลูกศิษย์ และสื่อมวลชน ก็ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือประชาสัมพันธ์ โดยการต่อต้านให้ยุติการระเบิดหิน ที่ทำลายภูเขาทำลายสิ่งแวดล้อมในบริเวณใกล้วัดประชาชนที่มาปฏิบัติธรรมเมื่อเห็นสภาพวัดเต็มไปด้วยฝุ่นละออง ไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้จึงรวมใจกันต่อต้านไม่ให้ระเบิดภูเขาอีกต่อไป และร่วมกับกลุ่มลูกศิษย์ คือกลุ่มคนรักเขาวงได้ช่วยกันประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ต่าง ๆ อย่างเฟสบุ๊ค เป็นต้น ประจวบประท้วงไม่ให้ระเบิดหินอีกต่อไป สื่อมวลชนได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการมาทำข่าวต่อต้านการระเบิดหิน หลังจากนั้นฝุ่นละอองก็ลดน้อยลงทำให้สภาพแวดล้อมบริเวณนั้นดีขึ้น วัดก็จะมีโอกาสพัฒนาและรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมได้อย่างเต็มที่

จากการมีส่วนร่วมของบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้สรุปมา ก็ทำให้วัดเขาวง ได้มีเกณฑ์ชีวิตที่ดี ผลลัพธ์ที่ได้ก็จะเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม จนได้กลายมาเป็นวัดต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี และที่สำคัญคนที่มาปฏิบัติธรรม มาท่องเที่ยว ศึกษาดูงานก็จะได้รับประโยชน์จากส่วนที่วัดได้ทำสำเร็จ ได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และพัฒนาให้วัดดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” มีประเด็นที่หน้าสนใจนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวม ประเด็นที่ผู้ให้สัมภาษณ์พูดถึงมากที่สุดและสำคัญที่สุด คือ ด้านแนวคิดในการจัดการ รองลงมา คือ ด้านการดำเนินการ ด้านการวางแผน ด้านการจัดการโดยใช้หลักพุทธธรรม ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม น้อยที่สุด ด้านแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดท่านจะมีนโยบายชัดเจนอย่างวัดเขาวงนี้เราต้องการทำเป็นวัดสอนกัมมัฏฐาน เพราะฉะนั้นงานเป้าหมายทุกอย่าง ก็จะมุ่งไปที่เป้าว่าวัดกัมมัฏฐานสภาพควรเป็นยังไง ทุกอย่างก็จะมาลงที่เป้าหมายตรงนี้ เพราะฉะนั้นการจัดการเรื่องนั้นนโยบายหลัก ๆ เพื่อให้สถานที่ที่มีบรรยากาศเป็นวัดที่เอื้อประโยชน์กับการสอนกัมมัฏฐาน สอดคล้องกับ งานวิจัยของ

เกษริน สุขตัว^๑ ที่ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ: กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการดำเนินงานของท่านพระครูมานัสทิพพิทักษ์ และคณะสงฆ์ในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา มีบทบาทในฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำได้อย่างดียิ่ง พระสงฆ์ได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เช่น การเทศนาสั่งสอนชาวบ้านจะสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไปด้วยเป็นการให้ความรู้กับชาวบ้าน ทำสื่อแผ่นใส ภาพสไลด์ ฉายวีดีโอให้ชาวบ้านได้เห็นเปรียบเทียบกับป่าที่อุดมสมบูรณ์กับป่าที่ถูกทำลาย และรับรู้ถึงผลดีเสียที่จะติดตามมาการอนุรักษ์ป่าไม้ และทำลายป่าไม้ ส่วนด้านอื่น ๆ ก็จะเป็นประเด็นรองลงมา เช่น ด้านการดำเนินการ ก็จะมีการดำเนินการไปเป็นขั้นตอน โดยมีการดำเนินการ ๓ แบบ คือ ด้านการรักษาสภาพแวดล้อม ด้านการจัดกิจกรรม ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับงานวิจัย **พิมพ์พิศา ศรีสมบุญ**^๒ ที่ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของครูที่มีต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ปฏิบัติบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน อยู่ในระดับปานกลาง และผลการเปรียบเทียบบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนของครูที่สอนวิชาที่มีเนื้อหาสิ่งแวดล้อมกับครูที่สอนวิชาที่ไม่มีเนื้อหาสิ่งแวดล้อม ไม่มีความแตกต่างกันทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และด้านการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษ

ด้านการวางแผนวัดก็จะมีการวางแผนระยะสั้น ระยะกลาง แล้วก็ระยะยาว แต่ส่วนมากจะเน้นเรื่องการวางแผนระยะสั้นมากกว่า มีการปรับปรุงสถานที่ทุกวัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จอมขวัญ นิมละอ**^๓ ที่ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของพนักงานโรงรถจักรสถานีรถไฟ จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมของพนักงานโรงรถจักรฯ จะเป็นรูปแบบกิจกรรม ๕ ส. โดยเริ่มจากการกำหนดนโยบาย การวางแผน การนำไปปฏิบัติ การปรับปรุงและสร้างมาตรฐาน และสุดท้ายคือการยกระดับ โรงรถจักร ลำปาง ได้ทำกิจกรรมนี้เพื่อสนองความต้องการของผู้บังคับบัญชาจากส่วนกลางที่ต้องการเห็นความเป็นระเบียบ ความสะอาดในหน่วยงาน ส่งผลให้หน่วยงานมีสภาพแวดล้อมที่ดี ปลอดภัยและถูกสุขอนามัย เอื้ออำนวยให้เกิดบรรยากาศที่ดีเหมาะแก่การทำงาน

ด้านการจัดการโดยใช้หลักพุทธธรรมนั้นสำคัญเพราะว่าตั้งแต่เริ่มมาจนถึงปัจจุบันก็เอาหลักธรรมมาใช้ในการจัดการนั้นมาโดยตลอด เช่น หลัก สัปปายะ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ

^๑ เกษริน สุขตัว , “บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ : กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕).

^๒ พิมพ์พิศา ศรีสมบุญ , “บทบาทของครูที่มีต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑).

^๓ จอมขวัญ นิมละอ, “การศึกษากระบวนการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของพนักงานโรงรถจักรสถานีรถไฟ จังหวัดลำปาง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔).

พระมหาอุทัย มุลแก้ว^๔ ที่ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระวินัยปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า ทำให้ทราบถึงหลักการในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติในพระวินัยปิฎก ได้มีส่วนเอื้อประโยชน์ต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมและรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมรอบตัวพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ วัดได้มีการส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่องจิตอาสา เรื่องวิถีพุทธ เรื่องสมาธิ เรื่องสุขภาพ เรื่อง ๕ ส เรื่องการรักษาความสะอาดและมีวินัยในตัวเอง จะมีการนำหลักหัวใจพระพุทธศาสนา ๓ อย่าง คือละเว้นความชั่วด้วยประการทั้งปวง กะทำความดีให้ถึงพร้อม และทำให้ผ่องใส มาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ หลักธรรม ๓ นี้สามารถนำมาใช้ในการบวการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวงอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดชัชวาลย์ อนาโลโย**^๕ ที่ทำการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ เพื่อพัฒนาการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ เพื่อพัฒนาการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีการประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ อยู่ในระดับมากทุกด้าน

ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม วัดได้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาจากหลายภาคส่วน ภาคส่วนสำคัญที่สุดคือ คณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี อบต. เขาวง กลุ่มลูกศิษย์ สื่อมวลชน ประชาชน วัดสระเกศ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นางสาวสุวิมล มงคลสิริรักษ์**^๖ ที่ทำการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางถ้ำ ตำบลวังทอง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าคนในชุมชนบ้านปางถ้ำมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนและเข้ามามีส่วนร่วมจัดการสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ

ส่วนวัดเขาวงได้ให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยการเปิดโอกาสให้คนเข้ามาปฏิบัติธรรม เข้ามาท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมให้คนเข้ามาศึกษาดูงาน ร่วมกันสร้างร่วมกัน อนุรักษ์ ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อเข้ามาให้รู้สึกรู้สึกว่าเป็นบ้านของตัวเองก็ให้ช่วยกันรักษาความสะอาด นักท่องเที่ยวให้มีส่วนร่วมในเรื่องของการรักษาวินัย กฎระเบียบของวัด ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นต้น ส่วนคนที่มาปฏิบัติธรรมก็จะช่วยเรื่องการพัฒนาวัด โดยการบริจาคจตุปัจจัยไทยทาน เพื่อจะสร้างวัดและพัฒนาวัดไปในอนาคตสืบต่อไป

^๔ พระมหาอุทัย มุลแก้ว, “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระวินัยปิฎก”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑).

^๕ พระครูปลัดชัชวาลย์ อนาโลโย, “การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ เพื่อพัฒนาการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดสมุทรปราการ”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^๖ นางสาวสุวิมล มงคลสิริรักษ์ “การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางถ้ำ ตำบลวังทอง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔).

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

๑. วัดเขาวง ควรจัดการชี้นำและแนะนำการปฏิบัติการดำเนินงานของฝ่ายงานและบุคลากรด้านสิ่งแวดล้อมให้ภาครัฐและประชาชนภายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวงให้มากขึ้น

๒. วัดเขาวง ควรส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชน รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือวัดญาติอื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในวัดภายในชุมชนอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ดังนี้

๑. ผู้บริหารวัดเขาวงควรมีประติสัมพันธ์กับภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง

๒. ผู้บริหารวัดเขาวงต้องมีประติสัมพันธ์กับภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนเพื่อการขอความสนับสนุนทรัพยากร ในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะแนวทางการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแนวทางให้ผู้สนใจได้นำไปศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. ควรจะทำการศึกษากระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดอื่น ๆ ที่มีต่อกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

๒. ควรทำการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ระหว่างวัดต่าง ๆ ในเขตอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอื่นๆ เพื่อหาความแตกต่างและนำมาพัฒนาวัดต่อไป